

Succesvol broedgeval van de Rode Wouw *Milvus milvus* in Drenthe in 2017, en een kritische beoordeling van eerdere gevallen

Arend J. van Dijk

Afgelopen jaren broedden Rode Wouwen steeds vaker in ons land. Tussen 1976 en 2009 ging het om incidentele gevallen (Bijlsma *et al.* 2001, de Boer *et al.* 2009) maar daarna is er jaarlijks gebroed met maximaal 11 nesten in 2017 (van Rijn 2018). Deze broedgevallen vonden plaats in de aan Duitsland en België grenzende provincies. In die landen zitten grote populaties van waaruit ons land waarschijnlijk wordt bevolkt. In Drenthe zijn vooral in 2016-17 in een beperkt gebied vele tientallen broedverdachte waarnemingen van Rode Wouwen gedaan. In juli 2017 kon broeden worden bewezen door een nestvondst met een reeds vliegvlug jong. In dit artikel wordt ingegaan op deze nestvondst en op andere mogelijke broedwaarnemingen uit Drenthe en aangrenzende delen van Overijssel en Friesland in 2013-17. Daarnaast zijn mogelijke of vermeende broedgevallen gepubliceerd in *Vogels van Drenthe* (van Dijk & van Os 1982) en *Broedvogels van Drenthe* (van den Brink *et al.* 1996) kritisch beoordeeld.

Gebied, materiaal en methode

Het noordelijk deel van ZW-Drenthe (20.000 ha) wordt jaarlijks systematisch, grotendeels conform het Broedvogel Monitoring Project (van Dijk & Boele 2011), geïnventariseerd op zeldzame en schaarse broedvogels. Gebieden worden minimaal eens per maand zo volledig mogelijk gedekt; bos- en natuurgebieden worden frequenter bezocht (van Dijk *et al.* 2013, van Dijk *et al.* 2017, Kleine 1990-2018). Waarnemingen van foeragerende of laag overvliegende Rode Wouwen in ZW-Drenthe van maart-juli 2017 werden op kaart ingetekend. Dat leidde uiteindelijk tot een nestvondst op 21 juli. Op 22 juli (zonnig, max. 28°C, soms harde wind) werden van 8.58 tot 18.10 u op c. 100 m van het nest op een verdeckte plaats waarnemingen gedaan met behulp van een telescoop (30-60x82). Daarna bezocht ik de nestplaats op 23 juli (17.30-22.00 u), 25 juli (8.25-9.25 u) en kort op 29 juli, 2 en 4 augustus. Rond het nest zocht ik naar riuieren, braakballen en prooiresten. Op 25 juli werd het nest beklommen en opgemeten door Rob Bijlsma en werden prooiresten op het nest verzameld. Rob heeft de inhoud van braakballen en prooiresten gedetermineerd en, met behulp van Cieslak & Dul (2006), de geruide veren gevonden op de nestplaats benoemd.

In 2016-17 werden in een op ZW-Drenthe aansluitend gebied tussen Steenwijk, Hooerveen, Dedemsvaart, Nieuwleusen, Staphorst, Zwartsluis en Blokzijl geregeld Rode Wouwen gemeld via www.waarneming.nl. Deze waarnemingen, aangevuld met vele andere, zijn op kaart ingetekend en resulteerden in 2017 in enkele zoektochten naar mogelijke broedlocaties. Op basis van de waarnemingen werd dit grote gebied gesplitst in twee delen, indachtig de activiteitengebieden van verschillende

Rode Wouwen: 1) gebied Meppel, De Wijk, IJhorst, Staphorst en De Wieden, en 2) Veeningen, Hoogeveen, Zuidwolde, Balkbrug en Groot-Oever. De grens tussen deze gebieden ligt ongeveer ter hoogte van De Stapel. In 2013-17 kwamen er meldingen binnen van mogelijk broeden bij Veenoord in ZO-Drenthe; uit deze regio werden daarom ook extra waarnemingen verzameld.

Alle waarnemingen werden bovendien per jaar gesommeerd per 5x5 km vak (atlasblok) en daarbij werd, met uitzondering van evidente gevallen, geen onderscheid gemaakt tussen overvliegende en 'overtrekkende' Rode Wouwen. Bij veel waarnemingen stond 'overvliegend' gemeld, maar meermalen is gebleken dat het om laagvliegende, foeragerende of zelfs naar de nestplaats ijgende wouwen ging. Het meenemen van alle waarnemingen had nauwelijks effect op de totale verspreiding. Er werd speciaal gelet op notities van balts, gericht vliegend met prooi, optrekkend als paar (of beter gezegd: tweetal), paar met uitgevlogen jongen en dergelijke. Foto's van Rode Wouwen via waarneming.nl werden nagekeken op vleugelrui.

Om meer duidelijkheid te krijgen over de matig beschreven meldingen van mogelijke/ waarschijnlijke broedgevallen uit 1975-95 is getracht details van de meldingen bij de oorspronkelijke waarnemers of andere bronnen te achterhalen.

Nest Wilhelminaoord 2017

In maart-juni 2017 werden geregeld foeragerende of laag vliegende Rode Wouwen gezien in de omgeving van Wilhelminaoord-Vledder en aangrenzend Friesland (Foto 1 en 2), maar zoekacties leverden niets op. In juli liep het aantal waarnemingen dusdanig op dat het zoekgebied kon worden verkleind. Als gevolg daarvan werd het nest gevonden op 21 juli bij Wilhelminaoord in een bos van ongeveer 5.5 ha met voornamelijk percelen lariks, douglas en zomereik en ondergroei van lijsterbes en berk. Het kleine nest (45x50 cm) zat op 14 m hoogte tegen de stam van een 18 m hoge Japanse Lariks *Larix kaempferi*, in de noordoostelijke bosrand grenzend aan akkers met maïs, uien, grasland en tuinderijen. Op het nest zat een vliegvlug jong dat soepeltjes afvloog. Onder het nest lagen de resten van één uitgekomen Rode Wouwen ei. In het nest waren twee lappen (landbouw)plastic verwerkt en op de grond rond de nestboom lagen 17 stukken plastic.

Op 21 juli om 17.20 u kwam op c. 100 m hoogte een adulte Rode Wouw aanzetten die neerstreek in het zojuist (en ook eerder in april tot en met juni) bezochte bos. Vrijwel direct werd het bedelgeluid van een jonge Rode Wouw gehoord (www.vogelwachtuffelte.nl/2017/12/nest-rode-wouw). Tot 17.55 u (vertrek) werd veelvuldig de bedelroep gehoord. De oudervogel zat zich aanvankelijk te poetsen in een lariks aan de bosrand maar vloog daarna weg; hij bleef in de buurt, waarschijnlijk de reden dat het jong bleef roepen.

Op 22 juli vertoefde ik ruim 9 uur op de nestplaats. Van 8.58 tot 10.40 u bedelde het jong vrijwel continu in de buurt van het nest. Om 10.05 u intensiveerde het roepen met piepgeluiden, mogelijk als reactie op het verschijnen van een adult boven het bos want deze verhevigde, versnelde en soms felle bedelroep met piepgeluiden klonk telkens,

zo bleek later op de dag, als de adult met prooi op de nestplaats verscheen. Op vijf andere momenten die dag werd er, gezien dit gedrag, gevoerd. Om 12.01 u kwam een adult in zicht. Het jong landde luid bedelend op het nest, een seconde erna gevolgd door de adult. Na de snelle prooiovergave vloog de oudervogel meteen weer weg. Het jong maakte schrokbewegingen maar verplaatste zich kort erna naar hogerop in de nestboom. Om 12.15 u vloog een adult met opvallende lichte kop door de kroonlaag; het jong ging er hevig roepend en piepend achteraan en er volgde een prooioverdracht uit zicht in een dichte douglas. Om 13.00 u klonk wederom hevig bedelgeroep en gepiep wat dieper in het bos; een adult werd kort gezien. Vervolgens vonden er om 17.15 u en tussen 17.40 en 17.44 u prooioverdrachten buiten mijn zicht plaats.

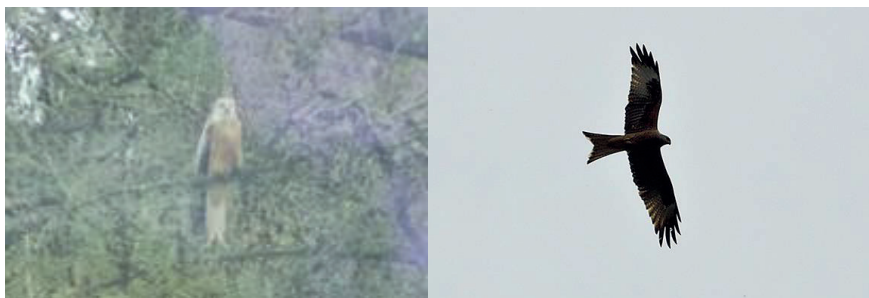

Foto 1 (links). Adulte Rode Wouwen in een lariks bij Wilhelminaoord 1 april 2017, niet ver van waar in juli het nest werd gevonden (Foto: Gerben Krösschell). *Left: adult at breeding site Wilhelminaoord 1 April 2017.*

Foto 2 (rechts). Een van de twee aanwezige adulte Rode Wouwen op de nestlocatie in Wilhelmaoord op 1 april 2017 (Foto: Bas Klaver). *Right: one of the adults at breeding site Wilhelminaoord, 1 April 2017.*

De bedelfrequentie lag tussen 13.02 en 17.14 u gemiddeld op 1x roepstrobe per 8.7 min. Tijdens onafgebroken perioden van 10, 14, 18, 24, 34 en 72 min werd in het geheel niet gebedeld. In sommige stilteperioden had ik geen zicht op het jong en kan het buiten mijn gehoor hebben gezeten. Verhoogde bedelroep frequentie, met gemiddeld één roepstrobe per 19.7 sec, registreerde ik tussen 17.15 en 17.40 u. Deze frequentie kwam ongeveer overeen met wat ik tussen 8.58 en 10.40 u hoorde, en op 21 juli tussen 17.21-17.55 u. Waarschijnlijk hield deze verhoogde frequentie verband met de op dat moment aanwezige oudervogel.

Op 23 juli (17.39-22.00 u, bewolkt, harde wind, plensbuien) werd tot 17.54 u vijf maal het bedelgeluid gehoord. Het jong vloog of zat op het nest of elders in het bos. Op 25 juli, tijdens de nestcontrole tussen 8.25 en 9.25 u, liet het jong drie maal de bedelroep horen. Bij korte bezoeken op 29 juli en 2 augustus vloog het jong zwijgzaam boven het bos en op 4 augustus werd het niet meer waargenomen. De adulten werden na 22 juli niet meer gezien.

Foto 3 (links). Vliegvlug jong op het nest, net nadat het gevoerd was door een van ouders, Wilhelminaoord 22 juli 2017 (Foto: Arend J. van Dijk). *Left: fledgling on nest just after having been fed by one of the parents, Wilhelminaoord 22 July 2017.*

Foto 4 (rechts). Vliegvlugge juveniel boven de nestplaats Wilhelminaoord 22 juli 2017 (Foto: Arend J. van Dijk). *Right: fledgling at breeding site Wilhelminaoord 22 July 2017.*

Foerageergebied

Er werd twee maal een adulte Rode Wouwen met prooi vliëgend richting Wilhelminaoord gezien, en wel op 1 juli bij Vledderesch en op 15 juli Vledderveld (D. van der Helden, eigen waarneming). Vier andere waarnemingen van wouwen bij Frederiksoord en Noordwolde-zuid vliëgend richting nestplaats vielen tussen 30 juni en 18 juli (waarvan 3x door L. Heikoop). In totaal werden er 26 waarnemingen bekend van foeragerende of laag vliëgende Rode Wouwen binnen een straal van vijf km van de nestplaats bij Wilhelminaoord. Ze foerageerden meestal boven enigszins ruige, soms moerassige, graslanden in het beekdal van de Vledder & Wapserveense Aa en in besloten landschappen met graslanden, akkers en verspreide bebouwing. Waarnemingen uit Noordwolde-zuid en Steggerda wijzen er op dat de Rode Wouwen ook van of naar de Lindevallei in Friesland vlogen; dat laatste gebied zou met 17 waarnemingen wel eens het belangrijkste foerageergebied van het paar kunnen zijn geweest. Rode Wouwen werden hier waargenomen van 16 april tot 20 juli (2x april, 1x mei, 3x juni en 11x juli), steeds 1 exemplaar uitgezonderd 2 ex. op 15 juli. De vogels foerageerden er uitsluitend ten oosten van de A32 (Tom Jager) boven grasland en moeras, langs moerasbosranden en eenmaal boven de Linde. De afstand tot het nest bedroeg hemelsbreed 5.5 tot 9 km.

Voedsel

Op en onder het nest werden drie braakballen en prooiresten gevonden. Braakballen bevatten haren van haas *Lepus europaeus* en haren en botjes van een *Microtus*-soort, waarschijnlijk veldmuis *M. arvalis*. Op het nest werden enkele veren gevonden van Gaai *Garrulus glandarius*, jonge Merel *Turdus merula*, jonge Spreeuw *Sturnus vulgaris*, hoen/kip *Gallus* en plukken haar van haas. Onder het nest lagen restanten van twee eieren van Nijlgans *Alopochen aegyptiaca*, een schedel van Merel, twee stukken

borstbeen en een bekken van vogel en zoogdier. Halverwege in de nestboom hing een restant van een kinderknuffel met tijgermotief (nestmateriaal, prooi?).

Foto 5-6-7. Adulte Rode Wouwen met vleugelrui (zie tekst), waarschijnlijk van het broedpaar Wilhelminaoord, in of nabij de Lindevallei, ZO-Friesland, op respectievelijk 29 april, 1 juni en 1 juli 2017 (Foto's: Johan de Groot). *Wing-moulting adult Red Kites, probably of the breeding couple of Wilhelminaoord, in/near Linde valley in SE-Friesland, 29 April, 1 June and 1 July respectively.*

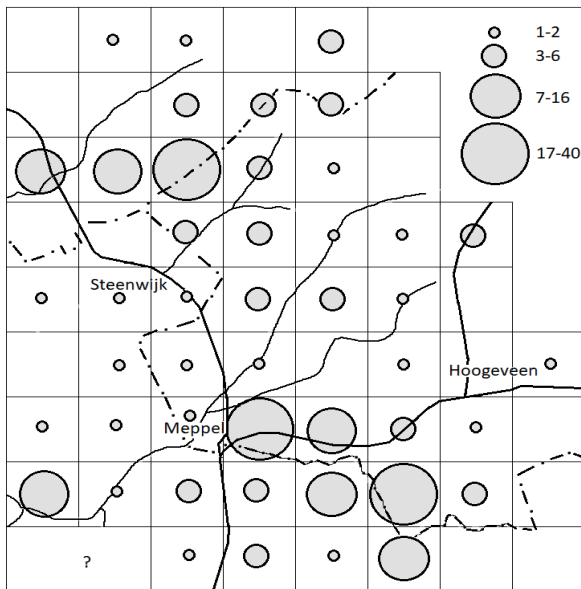
Vleugelrui

Op de nestplaats werden in juli-augustus vier handpennen (HP) gevonden, HP 6 en 7 van het vrouwtje (423.5 mm resp. 449.0 mm), HP 6 (378.5 mm) van het mannetje en HP 4 (deels aangevreten), verder één schouderveer en drie vleugeldekveren. Adulten op de nestplaats hadden in juli een gehavend verenkleed, maar vleugelrui kon zo snel niet worden vastgesteld. Op foto's van 31 maart en 1 april in Wilhelminaoord was geen vleugelrui te zien. Er vanuit gaande dat alle waarnemingen van Rode Wouwen in de Lindevallei tot het nest van Wilhelminaoord te herleiden waren, reconstrueerde ik de voortgang van de vleugelrui op basis van aldaar gefotografeerde wouwen. Op 29 april mist een wouw HP 1-3, overeenkomend met de start van de vleugelrui. Op 20 mei ontbraken HP 3-4 en waren HP 1-2 in de groei. Op 1 juni ontbraken HP 4-5 en

groeiden HP 1-3 aan. Een maand later, op 1 en 5 juli, waren HP 5-6 aan het uitgroeien, terwijl HP 1-4 (vrijwel) geheel waren uitgroeid. Op 9 juli tenslotte was HP 6 in de groei, was HP 5 bijna uitgroeid en waren HP 1-4 zo te zien volledig op lengte. De vondsten van HP 4 en HP 6 op de nestplaats pasten in het beeld van de voortschrijdende vleugelrui. De gevonden HP 7 zou dan tussen 9 juli en 2 augustus geruid moeten zijn.

Meppel-De Wijk-IJhorst-Staphorst 2014-17

In 2014 kwamen er voor dit gebied zestien waarnemingen van Rode Wouwen binnen, tussen 25 april en 23 augustus, in 2015 26 meldingen tussen 9 maart en 22 juli en in 2016 42 meldingen tussen 26 maart en 30 september. In 2016 werd driekwart van de Rode Wouwen tussen Meppel en De Wijk gezien. Steevast ging het om solitaire vogels zonder broedindicatie. In 2017 betrof het minimaal 77 waarnemingen tussen 11 maart en 30 juli, met in mei en juni bijna dagelijks meldingen (46% hiervan tussen Meppel, De Wijk, IJhorst en Lankhorst, atlasblokken 21-17 en 21-18, tegen 22% in de omgeving van Staphorst-Rouveen, 21% in De Wieden en 13% tussen Meppel en Havelte; Figuur 1).

Figuur 1. Aantal waarnemingen per atlasblok van Rode Wouwen in het grensgebied van Drenthe, Friesland en Overijssel in 2017. In 2016 kwam de verspreiding tussen Meppel en Balkbrug hier globaal mee overeen, elders zijn er 1-6 waarnemingen per atlasblok. *Number of observations per 5x5 km square of Red Kite in SW-Drenthe, SE-Friesland and N-Overijssel in 2017.*

In de meeste gevallen werd één exemplaar gezien, maar in de omgeving van Havixhorst-De Wijk-IJhorst waren er zeker zes waarnemingen van tweetallen tussen eind april en half juni. In De Wieden werd tussen 14 april en 26 juni acht maal een foeragerende Rode Wouw vastgesteld tussen Belt-Schutsloot en Barsbeek en in mei en op 1 juni af en toe een (kennelijk) paar bij Giethoorn. Twee waarnemingen wezen op voedselvluchten. Op 25 mei zag Rinus Dillerop onder Havelte een Rode Wouw met prooi (foto genomen) linea recta, en zolang hij de vogel kon volgen, richting zuid vliegen. Die vliegrichting wijst naar Broekhuizen of verder zuidelijk naar De Schiphorst-Havixhorst. Op 28 mei vloog een Rode Wouw met prooi zuidwaarts vanaf De Auken bij Giethoorn richting Meppel (A. Niehof).

Enkele waarnemingen van wouwen met vleugelrui kunnen lokale wouwen zijn geweest: in 2016 tussen 30 april en 9 mei 4x HP 1-3 ruiend en op 3 juli HP 5-6 ruiend met HP 1-4 aangroeiend; in 2017 op 1 en 10 juni rui HP 1-3 en op 2 juli HP 4-5.

Zuidwolde-Balkbrug-Groot-Oever 2016-17

In 2014-15 werd hier slechts een enkele Rode Wouw gezien. In 2016 werden tussen 26 maart en 30 september minimaal 70 waarnemingen van Rode Wouwen gedaan, waarvan 13-16 waarnemingen per maand in mei-juli. 88% kwam uit het kerngebied Meeuwenveen, Nolderveld, Rabbinge, Wildenberg en Reestdal in Drenthe en uit Avereest, Balkbrug, Den Kaat en Reestdal in aangrenzend Overijssel (atlasblokken 22-21 en 22-31; Figuur 1). Op 16 april, 25 juni en 30 juli werd er een tweetal Rode Wouwen gezien en op 4 en 30 augustus en 1 september een rustende vogel. Foto's van deze Rode Wouwen lieten voortschrijdende vleugelrui zien tussen 16 april en 8 augustus: 16 april geen rui; 1 mei en 9 mei HP 1-2; 18 mei HP 1-3, HP 1 aangroeiend; 9 juni HP 3-4, HP 1-2 aangroeiend; 25 juni twee wouwen samen, beide HP 4-5, HP 1-2 nieuw en HP 3 uitgroeidend; 4 augustus zo te zien HP 7.

In 2017 werden minimaal 64 waarnemingen tussen 9 maart en 10 september achterhaald, waaronder 10-12 waarnemingen per maand in maart-juni. Dit is grotendeels zonder de waarnemingen van Gerrit Schuurhuis die bijna dagelijks 1 of 2 (foeragerende) Rode Wouwen bij zijn huis in Rabbinge in het Reestdal voorbij zag vliegen (vogel met die flappertjes, volgens zijn kleindochter). Net als in 2017 kwam de massa van de waarnemingen uit het kerngebied bij de Reest, maar in 2017 waren er meer waarnemingen westelijker in het Reestdal bij De Pieperij en Groot-Oever en minder tussen Veeningen en Hoogeveen. Alleen G. Schuurhuis deed hier waarnemingen van kennelijk een paar. Bovendien pikte op 12 maart een Rode Wouw een takje op en liet het verderop boven het bos bij Meeuwenveen weer vallen (H. van der Wal). Dit zijn tot en met 20 juli de enige waarnemingen die op broeden kunnen wijzen. Tussen 20 juli en 19 augustus zijn met uitzondering van G. Schuurhuis door anderen geen waarnemingen van Rode Wouwen doorgegeven. Op 19 en 21 augustus vloog er een Rode Wouw in het Nolderveld. Op 28 augustus meldde Schuurhuis een groep van 5 Rode Wouwen die samen met enkele Buizerds *Buteo buteo* boven de bossen van Rabbinge cirkelden. Op 29 en 30 augustus zag hij 3, 4 of 5 wouwen laag bij de grond foeragerend bijeen, terwijl hij met een trekker gras aan het maaien was in het Reestdal bij De Pieperij.

Op 31 augustus zaten er bij De Pieperij vijf Rode Wouwen soms op het gemaaid gras vlak bij zijn trekker, twee wouwen met een lichte kop en 3 zonder lichte kop en donkerder van kleur. Dat kunnen adulten resp. jongen zijn geweest. Op 28, 29 en 31 augustus heb ik zonder succes poolhoogte genomen op deze waarnemingsplekken (je kunt niet altijd geluk hebben zoals in Wilhelminaoord), maar op 3 september zat een zich poetsende adult op een hekpaal die vervolgens ging foerageren in het Reestdal bij Rabbinge-Den Kaat. Op 10 september werd de laatste wouw gemeld. De herkomst van de twee adulten met drie jongen is onduidelijk. Waren het lokale broedvogels of van elders? Volgens Henheik & Neuschulz *in* Ortlieb 1989 zijn er waarnemingen van families die zich tot eind september in de omgeving van het broedterritorium ophielden. In dit verband is ook de dip in waarnemingen tussen 21 juli en 18 augustus raadselachtig. Vijf foto's wijzen op voorschrijdende vleugelrui (17 maart en 7 april geen rui; 23 juni HP 3 of 4; 24 en 26 juni HP 4-5).

Foerageren

Tussen Meppel en Zuidwolde-Balkbrug foerageerden Rode Wouwen veel in het half-open beekdal van de Reest op de grens van Drenthe en Overijssel met veel graslanden en hooilanden (vaak pas gemaaid in augustus-september) en moerassige percelen. Verder werden graslanden en akkers omsloten door singels, houtwallen, bosjes en verspreide boerderijen gefrequenteerd, in mindere mate ook open graslandgebieden. Bij Nolderveld-Meeuwenplas-Wildenberg werden ze geregeld waargenomen boven de c. 100 ha deels natte heide. Uit de grote bossen van Staphorst kwamen twee waarnemingen; uit kleinere bossen, zoals bij Rabbinge, Zuidwolde, Balkbrug, tientallen waarnemingen. In De Wieden foerageerden ze vooral boven moeras, maar soms ook boven meren. Verder werden geregeld foeragerende Rode Wouwen gezien in en boven woonwijken van Meppel (7x), Balkbrug (3x), Hoozevee (3x), Dedemsvaart (2x) en Staphorst (2x). Tientallen waarnemingen werden gedaan langs de autowegen A28 Zwolle-Hoozevee en A32 Meppel-Steenwijk; azend op verkeersslachtoffers of een waarnemerseffect in deze verder niet dicht met vogelaars bezette regio?

Mogelijk broeden Veenoord 2013-17

Erik Bloeming zag boven de bossen westelijk van Veenoord op 7 mei 2016 een Rode Wouw die heen en weer vloog op variabele hoogtes. Volgens een 'derde' was er al twee jaar een broedgeval in directie omgeving, maar de locatie werd niet vrijgegeven, ook niet onder geheimhouding. Uit een gebied met een straal van 10 km rondom de vermoedelijke nestplaats zijn via waarneming.nl waarnemingen verzameld en hieruit blijkt dat er in 2013 zes waarnemingen van foeragerende wouwen waren (vier tussen 1 en 16 maart, waaronder op 19 maart zittend op de grond bij Zandpol, verder 5 april en 4 augustus), in 2015 drie (19 mei, 10 en 12 juni), in 2016 naast 7 mei nog twee (11 maart en 27 mei) en in 2017 zes (24 maart, 2, 6, 30 april, 11 en 18 mei). 2014 leverde geen waarnemingen op. Deze waarnemingen bieden onvoldoende houvast om een broedgeval aan te nemen.

Meldingen van mogelijk broeden in 1975-95 nader bekeken

Gepubliceerde mogelijke broedgevallen en waarnemingen van overzomerende Rode Wouwen in Drenthe uit 1975-95 zijn kritisch beoordeeld, waarbij zoveel mogelijk is teruggevallen op de oorspronkelijke waarnemingen (Tabel 1). Het lukte niet altijd de oorspronkelijke waarnemingen of waarnemers op te sporen. Op basis van de verzamelde gegevens is aan alle gevallen de hoogste mogelijke code van broedzekerheid (van Dijk & Boele 2011) toegekend. Gevallen zonder waarnemingen of details van territorium- of nestindicatie zijn als zomergast betiteld. Van de gevallen uit 1992, 1993, 1994 en 1995 is het niet gelukt waarnemingen of details op te sporen, waardoor ze onzeker blijven. Bijlsma (1993) heeft deze Drentse gevallen tot en met 1992 kritisch beschouwd en zijn conclusies zijn overgenomen, met uitzondering van het geval uit 1990. De twee gevallen uit 1978, drie uit 1979 en twee uit 1980 zouden gezien de onderlinge afstand van de waarnemingen ook steeds op één geval per jaar betrekking kunnen hebben. Van de zestien beoordeelde Drentse gevallen uit 1975-95 worden er elf als zomergast beschouwd en vier als territorium-indicerend; er was daarnaast één nestvondst.

Broedgeval Schoonebeek 1990

In 1990 is een nest met één ei gevonden in een grote zomereik *Quercus robur* in een berkenbos in Koelveen, drie km ten oosten van Schoonebeek (Amersfoortcoördinaten X 259 669, Y 520 093, Peter Heegen). De volgende details werden in februari 2018 van P. Heegen ontvangen. In april tot en met juni werd het gebied tussen Coevorden en Nieuw-Schoonebeek drie maal per maand bezocht voor broedvogelinventarisatie. Regelmatig werd een paar Rode Wouwen waargenomen. De nestplaats was niet moeilijk te vinden omdat de Rode Wouwen veel geluid maakten bij het nest. Begin mei (bepaald op basis van op dat moment bijna uitgelopen zomereik) werd het nest gevonden op minstens 8 m hoogte in een vork tegen de stam. Het broedende vrouwtje keek over de nestransd, riep eenmaal en vloog van het nest. Op het nest lag naast één ei ook veel rotzooi, zoals plastic, en onder het nest lag een vissengraat. Ongeveer een week later zat het vrouwtje nog op het nest. In de daaropvolgende weken werden geen wouwen bij het nest waargenomen. De nestboom werd beklommen; het nest bleek leeg te zijn. Foeragerende Rode Wouwen werden meestal niet verder dan 3 km van het nest waargenomen, de meeste richting Schoonebekerdiepdal. Eenmaal vloog een wouw vanaf een mestbult richting het nest, waarschijnlijk was dit een voedselvlucht. Vermoedelijk deze wouwen werden ook door Hans Dekker waargenomen, bij Schoonebeek. Deze nestvondst kan als het eerste zekere, weliswaar mislukte, Drentse broedgeval worden beschouwd.

Discussie

Lastige klanten

Ondanks hun opvallende uiterlijk en gedrag bleken Rode Wouwen in Drenthe lastige klanten te zijn als het ging om het eenduidig vaststellen van een broedgeval. In Wilhelminaoord werd in juli 2017 pas op het nippertje een wouwennest met één vliegvlug jong gevonden in een bos waar, achteraf bezien, eind maart en begin april al duidelijke broedaanwijzingen waren. Tussentijdse bezoeken aan de nestomgeving in april tot en met juni leverden echter geen bevestiging van broeden op. Het waren vooral de herhaalde gerichte (voedsel)vluchten in juni en juli die tot een nieuwe zoekactie leidden. Zoals uit waarnemingen op 21-22 juli bleek kan een uitgevlogen jonge wouw langdurig stil zijn (10 minuten tot 1.5 uur zonder bedelroep); dan is de miskans tijdens een kort bezoek groot.

In Zuid-Drenthe en aangrenzend Overijssel waren zelfs tientallen waarnemingen in het broedseizoen, waaronder enkele ‘verdachte’, onvoldoende om in 2016-17 zekerheid te krijgen over een broedgeval. Voor dat laatste moeten grote gebieden worden uitgekamd of moet er gericht achter verdachte gevallen worden aangegaan. Dat is voor zover bekend mondjesmaat gedaan, meestal door vogelaars van elders. Dit kan echter het best door lokale vogelaars worden aangepakt; helaas zijn die in de onderhavige regio niet dik gezaaid. Achteraf bezien waren vooral de waarnemingen in Wilhelminaoord met foto's van Rode Wouwen eind maart en begin april goede aanwijzingen voor de nestlocatie (Bas Klaver, Gerben en Thijs Krösschell, Micha Wieland). Dit paar zou midden april met eileg moeten zijn begonnen als wordt teruggerekend vanaf 4 augustus met een broedduur van 35 dagen en nestjongenfase van 45 dagen (Bijlsma 1997) en gemiddeld 25 dagen (spreiding 11-40 dagen) voor het zelfstandig worden na uitvliegen (post-fledging period; Bustamente 1993).

Geregelde waarnemingen in maart-april kunnen aanwijzing zijn voor Rode Wouwen paren met broedplannen, zeker wanneer ze gezamenlijk invallen in een bos, bosrand of boom, en wanneer ze geregeld roepen. Tijdens het broeden zijn er vaak minder waarnemingen, maar met nestjongen is er een opleving van foeragerende wouwen, met de kans dat ze met prooi naar de nestplaats vliegen. Door waarnemingen op een kaart in te tekenen ontstaat een overzicht en kan het zoekgebied worden verkleind (zie ook Bijlsma 1993, Bijlsma 1997, Walz 2008 en Kayser 2011 voor nadere aanwijzingen hoe nesten te vinden en waarnemingen in de broedtijd te duiden).

Verder kan het helpen door bij meldingen van Rode Wouwen uitgebreid toelichting te geven, zoals laagvliegend, foeragerend (en boven welk type habitat), vliegend met prooi in de poten, hoog overvliegend (gericht trekkend) of ter plaatse rondhangend. Indien mogelijk is het verstandig foto's te maken en die als ‘bewijsplaatjes’ toe te voegen; ze kunnen tevens houvast bieden bij individuele herkenning of bepaling van vleugelrui.

Vastleggen van (broed)waarnemingen, voorzien van datums, details en bronnen is belangrijk. Bij Drentse gevallen uit de vorige eeuw is dat onvoldoende gedaan en is het lastig essentiële informatie boven water te krijgen (Bijlsma 1993). Voor dit artikel is dat van enkele andere gevallen alsnog gelukt.

Tabel 1. Broedgevallen en waarnemingen van de Rode Wouw in Drenthe in 1975-2017, deels op basis van Van Dijk & van Os 1982 (VD) en Van den Brink *et al.* 1996 (BD). Status: Z = zomergast, T = territorium(indicerend), N = Nest; Broedcodes: 1 = waarneming in geschikt broedbiotoop, 3 = paar in geschikt broedbiotoop, 4 = territoriumgedrag op twee dagen, 5 = baltsend paar, 6 = waarschijnlijke nestplaats, 9 = transport van nestmateriaal, nestbouw, 14 = transport van voedsel (voor nestjongen), 15 = nest met eieren, 16 = nest met jongen. *Reported evidence for breeding Red Kites in Drenthe in 1975-2017, partly after Van Dijk & van Os 1982 (VD) and Van de Brink et al. 1996 (BD). Status: Z = summer visitor, T = territory, N = occupied nest; Breeding evidence: 1 = observed in suitable breeding habitat, 3 = pair in suitable breeding habitat, 4 = territorial behaviour on two different days, 5 = courtship and display, 6 = probable nest site, 9 = nestbuilding, 14 = adult carrying food (for young), 15 = nest with eggs, 16 = nest with young.*

Jaar <i>Year</i>	Plaats <i>Site</i>	Status <i>Status</i>	Broedcode <i>Code</i>	Waarnemingen, bron <i>Observations, source</i>
1975	Borger	Z	1	21 april, juni meermalen, sleet; A.C.J. Dijkstra en W. Nieuweboer <i>in</i> VD
1977	Hooghalen	Z	1	Waarnemingen in broedseizoen, 2 dode ex.; B.L.J. van Os <i>in</i> VD
1978	Amen	Z	1	B.L.J. van Os <i>in</i> Bijlsma 1993
1978	Borger	Z	1	Jagend mei-juni, alle wellicht betrekking hebbend op 1 territorium; B.L.J. van Os <i>in</i> VD
1979	Rolde-Anderen	T	4	B.L.J. van Os <i>in</i> Bijlsma 1993
1979	Assen-Hooghalen	Z	1	Foeragerend; B.L.J. van Os, F. Modderkolk, M. Verhaagen, K. Geerts <i>in</i> VD
1979	Gieten	Z	1	Foeragerend, alle wellicht betrekking hebbend op 1 territorium; B.L.J. van Os <i>in</i> VD
1980	Drentse Aa-Rolde	Z	1	Foeragerend; B.L.J. van Os <i>in</i> VD
1980	Drentse Aa-Gieten	Z	1	Foeragerend; alle waarnemingen wellicht dezelfde vogel; B.L.J. van Os <i>in</i> VD
1983	Drentse Aa-Rolde	Z	1	Foeragerend; B.L.J. van Os
1988	Eext-Terborgh	T	6-9?	S. de Vlas <i>in</i> BD; BD & Bijlsma 1993
1990	Schoonebeek	N	15	1 ei, verlaten; P. Heegen <i>in</i> BD & Dekker 1993 & deze publicatie
1992	Rolde	Z	4?	Territoriumhoudend paar (?); geen details/waarnemingen; Fonk <i>in</i> Dekker 1993, BD
1993	Hondsrug Gieten	Z	3	Paar mei-juni, geen details/waarnemingen; BD & Dekker 1993
1994	Gieten	T	9	Paar, nestbouw, verstoord; geen details; B. Jonker, BD & Dekker 1993
1995	Schoonebeek	Z	3	Geregeld, paar, geen details/waarnemingen, mogelijk Duits geval; BD & Dekker 1993
2014	Meppel-IJhorst	Z	1	Deze publicatie
2015	Meppel-IJhorst	Z	1	Deze publicatie
2016	Meppel-IJhorst	Z	1	Deze publicatie
2016	Zuidwolde-Balkbrug	T	3	Deze publicatie
2016	Veenoord	Z	1	Deze publicatie; idem 2013, 2015, 2017
2017	Meppel-IJhorst-Wieden	T	4-14?	Broedcode 14 onduidelijk; deze publicatie
2017	Zuidwolde-Balkbrug	T	9	Deze publicatie
2017	Wilhelminaoord	N	16	Deze publicatie

Habitatgebruik in broedseizoen

De Rode Wouw leeft vooral in het agrarisch cultuurland. Het is de vraag of Rode Wouwen hun broedareaal weten te handhaven of uit te breiden, gezien de vaak deplorabele situatie waarin het huidige geïndustrialiseerde en biologisch uitgekede Nederlandse agrarische landschap zich bevindt. In Drenthe en in aangrenzend Overijssel en Friesland foerageerden Rode Wouwen geregeld in agrarische gebieden, maar er zijn opvallend veel waarnemingen van voedselzoeken in natuurgebieden met ruige of moerassige graslanden en in moerassen. De Rode Wouwen van Wilhelminaoord foerageerden voor zover bekend in dergelijke habitats in de Lindevallei en in het dal van de Vledder & Wapserveense Aa en die uit de streek Meppel, Zuidwolde en Balkbrug veelvuldig in het Reestdal en geregeld in De Wieden. In de in dit artikel bestreken regio zijn dergelijke habitats ruim voorhanden en dragen zo wellicht bij aan het voedselaanbod, het langdurig verblijf, vestigingen van paren en uiteindelijk het slagen van broedgevallen.

Onderzoek in Duitsland, onder gebruikmaking van zenders, laat zonneklaar zien dat Rode Wouwen sowieso een grote actieradius hebben, maar dat er enorme verschillen bestaan in hóe groot precies. Dat laatste heeft te maken met broedstadium (grootste actieradius in de jongenfase van de broedcyclus, als de vraag naar voedsel het grootste is), met sekse (vrouwen bestrijken grotere gebieden dan mannen), en met de kwaliteit van de nestomgeving (Pfeiffer & Meyburg 2015). Opmerkelijk bij dat laatste: de wouwen waren scherp gespits op pas gemaaid grasland, zelfs zodanig dat ze bereid waren forse afstanden af te leggen om die te bezoeken. Dat hebben ze gemeen met veel andere muizeneters met een potentieel grote actieradius, zoals Grauwe Kiekendieven *Circus pygargus* (Schlaich *et al.* 2015) en Ooievaars *Ciconia ciconia* (Johst *et al.* 2001, Bijlsma 2012). De kwaliteit van de nestomgeving is zodanig belangrijk dat het aantal grootgebrachte jongen ermee gecorreleerd is: ouders die maar één jong wisten groot te brengen hadden een veel grotere actieradius dan ouders met meer jongen (Pfeiffer & Meyburg 2015, zie ook Walz 2001). De vogels van Wilhelminaoord lijken in dat beeld te passen vanwege hun kennelijk lange jachtvluchten (al kan evenmin worden uitgesloten dat het onervaren broedvogels betrof, bezig met hun eerste broedsel). In dit opzicht zou het bezoeken van ruigte en moeras door foeragerende Rode Wouwen in ZW-Drenthe en aangrenzend Overijssel en Friesland misschien eerder moeten worden opgevat als een zwaktebod: de lokale graslanden arm aan muizen?

Vestigingskansen

Gelijk op met de recente toename van broedende Rode Wouwen in ons land, van incidentele broedvogel naar een elftal broedgevallen in 2017 (van Rijn 2018), is ook het aantal waarnemingen in Drenthe toegenomen. Volgens waarneming.nl werden in 2012-15 per jaar 53 tot 88 Rode Wouwen in Drenthe geregistreerd, in 2016-17 waren dat er plotseling 176-197, meer dan een verdubbeling, waarbij vooral het aandeel juni- en juli-waarnemingen is toegenomen (hierbij onvermeld: het aantal waarnemers per jaar). Volgens Van Rijn (2018) wordt de landelijke toename waarschijnlijk aangedreven door aanwas van jongen uit de populaties in België (180 paren; Staneva & Burfield 2017) en Duitsland (12.000-18.000 paren; Gedeon *et al.* 2014). Het aan-

eengesloten broedgebied van Rode Wouwen in Duitsland ligt ongeveer 70 km van de grens met Drenthe (Gedeon *et al.* 2014). Waarnemingen uit Drenthe geven geen uitsluitsel over leeftijden van Rode Wouwen, maar de mogelijkheid bestaat dat een deel uit onvolwassen vogels bestaat die nog niet tot broeden komen. Rode Wouwen beginnen vaak pas met broeden op een leeftijd van gemiddeld 3-6 jaren (Newton *et al.* 1989, Schönfeld *in* Ortlieb 1989).

Los daarvan: zonder metingen aan voedselaanbod en -beschikbaarheid blijft het lastig iets te zeggen over de vestigingskansen van Rode Wouwen in het Drentse agrarische landschap (maar zie de parallellen met Grauwe Kiekendief, overigens een soort die – in tegenstelling tot Rode Wouw – meer zangvogels op zijn menu heeft staan en misschien wat meer armslag heeft). Wie weet lopen de vogels hier een fuik in: een op het oog aantrekkelijk landschap maar in werkelijkheid een voedselarme leefomgeving waar het grootbrengen van nageslacht nogal een opgave is. We gaan het zien!

Dank

Rob Bijlsma wordt bedankt voor zijn klimactie, determineren van prooien en ruiveren en aanleveren van literatuur en andere informatie, Stef van Rijn voor discussie over en uitwisseling van (vermeende) Drentse broedgevallen en voor inzage in het overzichts-artikel van broeden Rode Wouwen in Nederland. Naast de vele waarnemers die hun waarnemingen prijsgaven via www.waarneming.nl en Broedvogel Monitoring Project worden de volgende personen bedankt voor informatie, waarnemingen en veldbezoeken: Florian Bijmold, Erik Bloeming, Rinus Dillerop, René Douma, Annemieke Enters, Jaap Goossen, Harald de Graaff, Derk van der Helden, Ben Hoentjen, Ronny Hullege, Klaas Jager, Tom Jager, Joop Kleine *et al.*, Matthias Koster, Hans Krol, Pim Leemreide, Ronald Messemaker, Wim van Nee, Jan Nicolaï, Gerrit Schuurhuis (met Alie en kleindochter), Patrick Snoeken, Harry Talen, Micha Wieland en Mark Zekhuis. Dank aan de vogelaars-fotografen Johan de Groot, Bas Klaver, Gerben en Thijs Krösschell voor het bereidwillig ter beschikking stellen van hun foto's.

Bij navraag naar Drentse broedgevallen uit de 20^e eeuw waren toenmalige waarnemers en rapporteurs behulpzaam. Het leverde zelfs het eerste zekere Drentse broedgeval van een Rode Wouw op. Voor hulp hierbij worden bedankt Hans Dekker, Paul Gelderloos, Jan Grotenhuis, Peter Heegen, Willem van Manen, Ben van Os, Henk-Jan Ottens en Karin Uilhoorn.

Summary

Dijk A.J. van 2018. Confirmed breeding of Red Kite *Milvus milvus* in Drenthe in 2017, and critical review of earlier breeding cases. De Takkeling 26: 114-128.

On 21 and 22 July 2017, a nest of Red Kite with a fledgling was found in a larch near Wilhelminaoord in SW-Drenthe. The young was frequently fed by adults on or near the nest (for example, 6 times during 9 uninterrupted hours of observation on 22 July). In the previous months, from March onwards, Red Kites had been observed throughout southern Drenthe and northern Overijssel (Fig. 1) suggesting breeding at several localities. With the exception of two observations of adults carrying food (heading for

the nest?) and an observation of two adults with three fledglings (of local origin?) no evidence of nesting was recorded. In Drenthe, Red Kites had been observed frequently during spring and summer of 2013-16, but only in 2016 did the observations hint at a territory within this province. In 2016-17, Red Kites were mainly observed in farmland (production or conservation), but also in marshland, along highways and in build-up areas. Together with the long foraging flights observed for the birds nesting at Wilhelminaoord, this may indicate food scarcity. A critical assessment of observations and reports of breeding in 1975-95 reduced the number of cases of probable breeding (in terms of mapping, criteria according to Sovon) to single cases in 1978, 1979, 1988 and 1994. Only one observation was sufficiently detailed to confirm breeding, *i.e.* a nest with at least one egg that failed in 1990 (Table 1). All other observations have been reinterpreted as summer visitors or 'territorial', including a nest-building pair in 1994 for which no further details could be traced.

Literatuur

- Bijlsma R.G. 1993. Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels. Schuyt & Co, Haarlem.
- Bijlsma R.G. 1997. Handleiding veldonderzoek roofvogels. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Bijlsma R.G., Hustings F., Camphuysen C.J. 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland. (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- Bijlsma R.G. 2012. Foeragegedrag en voedsel van Drentse Ooievaars *Ciconia ciconia*. Drentse Vogels 26: 28-34.
- Boer P. de, Bijlsma R.G., Feenstra H., de Vries N. & Lantinga J. 2009. Na 20 jaar weer succesvol broedgeval van Rode Wouw *Milvus milvus* in Nederland. De Takkeling 17: 134-143.
- Brink H. van den, van Dijk A., van Os B. & Venema P. 1996. Broedvogels van Drenthe. Van Gorcum, Assen.
- Bustamante J. 1993. Post-fledging dependence period and development of flight and hunting behaviour in the Red Kite *Milvus milvus*. Bird Study 40: 181-188.
- Cieslak M. & Dul B. 2006. Feathers: identification for bird conservation. Natura Publishing House, Warszawa.
- Dekker H. 1993. Drenthe, overige gebieden. In: Quist M. (red.). De roofvogels in Noord-Nederland in het broedseizoen 1992: 31-36. Rapport WRNON, Appelscha.
- Dekker H. 1995. Roofvogels uit andere delen van Drenthe in 1994. De Takkeling 3(1): 50-55.
- Dekker H. 1996. Roofvogels in de rest van Drenthe in 1995. De Takkeling 4(1): 46-48.
- Dijk A.J. van & Boele A. 2011. Handleiding SOVON Broedvogelonderzoek. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Dijk A.J. van & van Os B.L.J. 1982. Vogels van Drenthe. Van Gorcum, Assen.
- Dijk A.J. van, Drogt G., Hilbrands G., van Luit J. & Veerkamp G. 2013. Niet te veel praten, maar doen; 40 jaar Vogelwacht Uffelte e.o.. Vogelwacht Uffelte en omstreken, Uffelte.
- Dijk A.J. van, Dijkstra B. & Ottens H.-J. 2017. Vogels in Drenthe in 2013-2015. Drentse Vogels 31: 1-145.
- Gedeon K., Grüneberg, C., Mitschke, A., Sudfeldt, C., Eikhorst, W., Fischer, S., Flade, M., Frick, S., Geiersberger, I., Koop, B., Kramer, M., Krüger, T., Roth, N., Ryslavy, T., Stübing, S., Sudmann, S.R., Steffens, R., Vökler, F. & Witt, K. 2014. Atlas Deutscher Brutvogelarten. Atlas of German Breeding Birds. Stiftung Vogelmonitoring Deutschland und Dachverband Deutscher Avifaunisten, Münster.
- Johnst K., Brandl R. & Pfeifer R. 2001. Foraging in a patchy and dynamic landscape: human land

- use and the White Stork. *Ecol. Adapt.* 11: 60-69.
- Kayser R. 2011. Erfahrungen und Empfehlungen für die Kartierung von Lebensräumen des Rotmilans (*Milvus milvus*). *Ornithol. Anz.* 50: 142-147.
- Kleine J. *et al.* 1990-2018 (in serie). Fauna-inventarisatie Nationaal Park Dwingelderveld en omgeving 1987-2017. Rapport, Dwingeloo.
- Newton I., Davis, P. E. & Davis, J. E. 1989. Age of first breeding, dispersal and survival of Red Kites *Milvus milvus* in Wales. *Ibis* 131: 16-21.
- Ortlieb R. 1989. Der Rotmilan. Neue Brehm-Bücherei 532. Ziemsen Verlag, Wittenberg Lutherstadt.
- Pfeiffer T. & Meyburg B.-U. 2015. GPS tracking of Red Kites (*Milvus milvus*) reveals fledgling number is negatively correlated with home range size. *J. Ornithol.* 156: 963-975.
- Rijn S. van 2018. Broedende Rode Wouwen in Nederland in 1976-2017. *Limosa*: in prep.
- Schlaich A.E., Klaassen R.H.G., Bouten W., Both C. & Koks B.J. 2015. Testing a novel agri-environment scheme based on the ecology of the target species, Montagu's Harrier *Circus pygargus*. *Ibis* 157: 713-721.
- Staneva A. & Burfield I. (eds) 2017. European birds of conservation concern. Populations, trends and national responsibilities. Birdlife International, Cambridge.
- Walz J. 2008. Aktionsraumnutzung und Territorialverhalten von Rot- und Schwarzmilanpaaren (*Milvus milvus*, *M. migrans*) bei Neuansiedlungen in Horstnähe. *Ornithol. Jh. Bad.-Württ.* 24: 21-38.

Adres: Anserweg 8, 7975 PB Uffelte, arend.vandijk@sovon.nl